

עלון הדרכה להוראת פרשת-השבוע
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

וירא (תשל"א)

י"ח א'-ב'

התגלות ה' הכתובה בראש פרקנו שונה מכל התגלויות ה' לאברהם עד כה וכמעט מכל התגלויות ה' בתורה. והאברבנאל היודע לנסח קושייתיו מקשה:

מה טעם המראה הזאת שנראה האלוהים לאברהם, כי הנה לא מצינו בה דבור ולא מצות כלל... וחז"ל אמרו, שבא "לבקר את החולה" אבל לדעתם יקשה הפסק הפרשה, כי היה ראוי שיכתב זה למעלה בספור מעשה המילה!

והרמב"ן כתב "ואל תחוש להפסק הפרשה, כי הענין מחובר", אבל למה לא נחוש? והנה עזרא הבין והשכיל באמיתת הפסוק בעשותו ההפסק!!

ואין לערוב קושיה זו שבה עוסק החלק הראשון של גליוננו (א) עם השאלה האחרת אשר בה עסקנו בחלק השני של גליוננו, אע"פ שכמה מפרשים (דוגמת הרד"ק הטובא ב-א) משלבים בדבריהם תשובות לשתי השאלות.

ונסיף בזה את הקטע מדברי הרמב"ם אשר הרד"ק בפירושו הולך בעקבותיו:

מורה נבוכים מאמר ב' מ"ב:

כבר בארנו (במאמר ב' מ"א), כי כל מקום שנזכר בו ראית מלאך או דבור, שזה אמנם הוא במראה הנבואה או בחלום, יבאר בהם או לא יבאר, הכל שוה. (=בין אם נאמר בכתוב שזה היה במראה, בין אם לא נאמר) ודע זה והבינהו מאד!...

ולזה העיקר הגדול נטה מן החכמים וגדול מגדוליהם והוא ר' חייא הגדול בלשון התורה "וירא אליו ה'" באלוהי מלאך... כי כאשר הקדים כלל והוא, שהשם נראה אליו*, התחיל לבאר איך היתה צורת ההראות ההיא, ואמר שתחילה ראה שלשה אנשים ורץ אמר מאמר אליהם... שהוא גם כן ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם.

כאשר יקרא הלומד עתה את דברי הרד"ק שוב, יווכח עד כמה הוא מושפע מדברי הרמב"ם. (השפעה זו ניכרת בכלל הרבה מאד בפירושי הרד"ק).

לפי פירוש זה בנוי פרקנו ע"פ אחת מל"ב מידות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי שהתורה נדרשת בהן, והיא המידה הי"ג:

מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון.

והביא רש"י מידה זו כדי להסביר את היחס שבין פרק א' לפרק ב' בספר בראשית, ובמיוחד את היחס שבין א' כ"ז - בריאת האדם "זכר ונקיבה ברא אותם" - ובין הפסוקים ב' יח-כב - בריאת האשה, וכן דבריו שם:

ב' ח' ד"ה מקדם:

ואם תאמר: הרי כבר נאמר (=בפרק א') "ויברא את האדם" ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מידות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן: כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון: (פרק א' כ"ז) "ויברא אלוקים את האדם" - זהו כלל, סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו. חזר ופירש (=בפרק ב') "וייצר ה' אלוקים... ויצמח לו גן עדן ויניחם בגן עדן ויפל עליו תרדמה..." השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון...

זוהי גם תפישתו של הרשב"ם, ולכן מוסיף הוא אחרי "וירא אליו ה'" את המלה הקטנה "היאך?" וממשיך: "שבאו אליו שלושה אנשים". גם ממחרגמי התנ"ך יש שקבלו תפישה זו והכניסו לתוך תרגומם: כן עשה הרמב"ם בתרגומו. - הנאור לפסוקנו הולך בעקבות הרשב"ם -

א. דער עויגט ערשין איהם...

ב. ער האב נעמליך זיינע אויגען אויף אונד זאה, דא
 שמאנדען דריי מענער...

הראיה שמביא הרשב"ם לפירושו בזהות ה' ו"המלאך" משמות פרק ג' אינה טובה. כי הלא אין בו שום הסבר לכך, למה יספר הכתוב ב-ג ב' שנראה אליו מלאך וב-ג ד' נקרא המלאך - השליח - בשם שולחן "וירא ה'" כי סר לראות. ויותר נראים דברי רבנו בחיי על התורה שם המסביר למה באו חילופין אלה בפסוקים:

ענין הפרשה הזאת, כי משה השיג שלושה ענינים: האש, המלאך והשכינה. תחילה ראה אש שהיתה מתלקחת בסנה... והיה סבור שהוא אש של מטה... ואחר שראה האש, נתחזק שכלו בראיית המלאך... ואז שנתחזק שכלו בראיית המלאך, ראה במראה הנבואה כבוד השכינה, וזהו שאמר "וירא ה'" כי סר

לראות... ומפני שעתה היתה תחילת נבואת משה, רצה הקב"ה לחנכו מעט מעט ולהעלותו ממדרגה למדרגה, עד שיתחזק שכלו.*

לשאלה 4 יש להעיר: בולט כאן ההבדל בין דרכו של רש"י לדרכו של הרמב"ן בשימוש במדרשי חז"ל. רש"י מסתפק בכך לישב את הקשי בהבאת המדרש; המבין את המדרש יבין, ומי שלא יבין - לא יבין, ואין רש"י סורח לפרשו. ואילו הרמב"ן בראותו את הדברים הסתומים והמוזרים של המדרש (- הקב"ה כמפקד חולים, כ"דורש בשלומם" - איזו הגשמה חמורה!) עוזר לנו בתרגמו את הלשון הסמלית של המדרש לשון של מושגים מופשטים (קרבת ה' כשכר שאין שכר גדול הימנו לעושי רצונו בכל לבם, כאברהם שסל עצמו בהיותו בן מאה "לשמו של הקב"ה").

המעוניין בדרכו זו של הרמב"ן "לתרגם" את לשון הסמלים של המדרש, ישוה את דברי הרמב"ן:

בראשית ל"ז ד"ה וימצאהו איש, החל מן "ולהודיעך עוד".
ויקרא ט' ז' ד"ה קרב אל המזבח, החל מן "ויש אומרים כי
היה אהרן רואה.
במדבר כ"ג ה' ד"ה וישם ה' דבר בפי בלעם...

החלק השני של גליוננו עוסק בשאלה של מאורע שהתרחש במציאות הנתפשת בחושים, או חויה פנימית? יש להזהיר את הלומד בפני אי הבנת אותם הפרשנים התופשים את פרקנו כמראה נבואה ולא כהתרחשות בעולם החושים (כמו הרמב"ם, הרד"ק, אברבנאל ועוד), כאילו רצו לומר שאין זו התרחשות "אמתית" אלא "רק" מראה. ואין הדבר כך. וכבר טוען נגד תפישה זו אברבנאל (בפירושו למורה נבוכים שם) נגד מי שיחשוב:

כי מה שהוא במראה הנבואה הוא בדוי ומדומה ומה שהוא במציאות
גשמי הוא יותר נכבד. וזה היפך האמת הוא, כי מה שיראה לשכל
בנבואה הוא יותר נכבד ממה שהוא נראה לחוש.

עוד יש ללמוד מן הדברים המובאים בשאלה ב עד כמה אין זה פוגדר במקורותינו מה הן אמונות ודעות פסולות ש"אסור לאמרו". מה שנראה היה לרמב"ם פסול (שאפשר לראות מלאך בחושינו) הוא כשר לרמב"ן, והפוכו "אסור לשומעם, אף כי להאמין בהם". ואף בעל עקידת יצחק "מתירו לעצמו".

נחמה ליבוביץ

(* עיין דברי רבנו בחיי אלה בשלמות ועליהם
בספרי"עיונים חדשים בספר שמות" עמ' 44-43.